

долгое время чувствовал, что у меня плохо идёт, неважный я был учитель. И воспитатель был неважный. Но я научился. Я сделался мастером своего дела» [3: 490].

- розпочинати роботу над професійним самовихованням вчителів треба ще з перших курсів навчання в університеті, тому в програму необхідно включати такі спецкурси: «Самовдосконалення особистості студента», «Педагогічне спілкування», «Культура мовлення вчителя», «Здоров'я і працездатність вчителя» та ін.
- в інституті післядипломної педагогічної освіти ввести викладання нової наукової дисципліни «Професійне самовиховання вчителя» і при атестації вчителя враховувати результати його самовдосконалення.

Учитель створює найголовніше багатство – особистість громадянина, моральні та інтелектуальні цінності нашої країни, тому він заслуговує як поваги, так і підтримки зі сторони держави, керівників освіти, психологічної служби школи, батьків учнів.

Подальша наша робота буде спрямована на розробку методичних рекомендацій з проблеми самовиховання для студентів – майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Елканов С.Б. Профессиональное самовоспитание учителя. – М.: Просвещение, 1986.
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1988.
3. Макаренко А.С. Соч. в 7-и томах. – Т. IV. – М., 1957.
4. Основы педагогического мастерства (под ред. проф. И.А.Зязюна). – К.: Вища школа, 1987.
5. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. В 5-и томах. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1977.
6. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. В 5-и томах. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977.

УДК 378

В.В. Мелешко

ПРОФЕСІЙНІ ЯКОСТІ ВЧИТЕЛЯ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито проблема занурення педагогічних ідей В.О. Сухомлинського в діяльність сучасної школи, обґрунтовані особливості професійних якостей вчителя, його ролі в сільській школі, акцентована увага на основних вимогах до особистості вчителя та його підготовленості до роботи у сільській школі.

The article revealed the problem of immersion teaching ideas VO Suhomlinskiego activity in the modern school features professional sound quality teacher, his role in the rural school, accentuated attention to the basic requirements for the individual teacher and his training to work in rural schools.

Динамічні процеси, які відбуваються в суспільному житті, значною мірою охоплюють й сферу освіти, створюють реальні передумови для здійснення інноваційних перетворень, активізують творчих керівників шкіл, педагогів, громадський актив сільських населених пунктів до пошуку шляхів модернізації й оновлення навчального закладу відповідно до бажаного задуму з урахуванням інтересів і потреб учнів та батьків як замовників та споживачів освітніх послуг.

Загальноосвітні заклади мають особливий статус у сільській місцевості, адже вони виступають визначальним чинником політичної, духовної, культурної життєдіяльності суспільства, формують і виховують людину як особистість, громадянина своєї країни.

Сільські школи є запорукою відродження українського села, і цей аргумент має враховуватися у розробленні навчальних програм вищих навчальних закладів, де

здійснюється підготовка майбутніх вчителів, оскільки починаючи з дитячого садка, потім школи виховується свідомий громадянин України.

Проблема розвитку та удосконалення системи шкільної освіти в сучасних умовах спрямовано у площину цінностей особистісного розвитку, варіативності і відкритості школи, що зумовлює необхідність переосмислення та формування ключових якостей вчителя, від яких значною мірою залежать результати навчання, виховання та рівень розвитку особистості.

В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної діяльності вчителя. У концепції 12-річної школи, зокрема, акцентується увага на те, що основою всіх перетворень в освіті має стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості [1: 5] Орієнтованість освітньої політики й педагогічної науки на гуманізацію навчання й виховання продиктована соціальними потребами. Шкільна освіта у сільській місцевості утверджується як відкрита педагогічна система, що вимагає висококваліфікованого, добре підготовленого, компетентного вчителя.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб не тільки допомогти молодій людині адаптуватися у суспільне життя, а й бути його творцем, безпосередньо взаємодіяти з ним. А це вимагає сутнісної зміни власної життєдіяльності, що характеризує людину з інноваційним типом мислення, високою культурою поведінки.

З огляду на це навчально-виховний процес потребує відповідної перебудови, що спонукає дитину не тільки на творче засвоєння базових знань, а й на вироблення навчальних компетенцій, сформованих навичок та бажань самостійного навчання, виробляти потребу оволодіння новою, потрібною інформацією, вміти ефективно використовувати здобуті знання у практичній діяльності.

Питання про підготовку вчителя до роботи в сільській школі – одне з провідних у сучасних умовах. Образ сільського вчителя є важливим у педагогічних напрацюваннях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, Про особливості його педагогічної діяльності знаходимо у спеціальних виданнях, присвячених проблематиці сільських шкіл, у статтях та інших публікаціях. Актуальність підготовки педагогічних кадрів для сільської школи обумовлена малою чисельністю учнів у таких закладах, особливістю організації навчально-виховного процесу, способами взаємозв'язку з оточуючим середовищем, що визначає багатогранність та поліфункціональність діяльності вчителя сільської загальноосвітньої школи.

Проблеми підготовки вчителя до педагогічної діяльності повинна ґрунтуватися, перш за все, на гуманістичних засадах, без чого не може відбуватися повноцінного освітнього процесу. Свідченням цьому слугує величезна спадщина педагога–дослідника В.О. Сухомлинського, досвід якого трансформується й широко застосовується як у вітчизняній, так і в зарубіжній практиці.

Сучасні підходи про гуманістичний характер виховного процесу, що ґрунтується на принципах толерантності, поваги, були в центрі педагогічної діяльності В.О Сухомлинського й дали позитивні результати в процесі його роботи на пості директора сільської школи, де навчалися й виховувалися діти від раннього віку до завершення середньої освіти.

Сучасний вчитель має бути готовий до активної соціальної ролі – виховувати людину, яка буде в гармонії з глобальним, демократичним простором. А це означає, що акцент має бути зміщено в бік формування самодостатньої людини, ліквідувавши авторитарний підхід, замінивши тоталітарну, репресивну педагогіку на гуманізовану, конструктивно-позитивну. Виникає нагальна потреба змінити парадигми у стосунках учителя і учня, у ставленні до людини в суспільстві, відкинувши неповагу до особистості.

Нова соціальна роль педагога – виховати громадянина України, патріота своєї Вітчизни. Адже процеси глобалізації не зменшують ролі патріотичних цінностей, а навпаки значно посилюють їх.

У той же час школа у сільському населеному пункті слугує найвпливовішим осередком формування моральних цінностей юних громадян у напрямку до самоорганізації й активності, особистісної відповідальності за власний вибір. Незважаючи на прийняття законодавчих актів, сьогодні педагогічна система, насамперед школа, важко піддається відновленню. Школа все ще продовжує жити в основному за знанневими нормами, коли саме знання з базових предметів є головним критерієм оцінки як учня, так і самого вчителя, у той час як виховання юнака чи дівчини, їхніх духовних потреб залишається не першочерговим завданням.

Сільська школа ще не вирішила складних й актуальних проблем гуманізації системи освіти, підготовки школярів до майбутньої успішної діяльності в нових соціально-економічних умовах. Вимагають нових підходів питання трудового й морального виховання, проблеми всебічного розвитку дитини, участі родини, суспільства в цьому процесі, що організовується, спрямовується досвідченими педагогами.

Феномен педагогічної системи В.О. Сухомлинського, що народжувалася у Павлівській школі полягає в тому, що вона будувалася на високих принципах гуманізму, глибокої поваги до особистості дитини. Щира любов до дітей і справжня педагогічна культура, як зазначав відомий педагог, поняття нерозривні. Адже вчитель зобов'язаний дорожити дитячою довірою, щадити беззахисність дітей, бути для них втіленням добра й справедливості. Без цих якостей не може бути справжнього вчителя.

“Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло. І якщо в школах є насторожені, недовірливі, а іноді й злі діти, то це лише тому, що вчителі не знайшли підходу до них, не зуміли стати їхніми товаришами. Виховання без дружби з дитиною можна порівняти із блуканням в темряві” [3: 21].

Підкреслюючи вагомість гуманістичних стосунків у шкільному середовищі, В.О. Сухомлинський висував високі вимоги до вчителя, серед сукупності якостей найважливішими вважав: професійну майстерність, різнобічні здібності, педагогічний такт, і найважливіше – любов до дитини. Педагог, на думку В.О. Сухомлинського, повинен на професійному рівні здійснювати повноцінну організацію шкільного життя, проводити позашкільну роботу на засадах взаємоповаги, доброзичливого партнерства, тісного зв'язку з громадськістю села, врахувати традиції та звичаї. Віра в людину, зазначав вчений, – величезна моральна сила, що втілює в собі саму суть відносин у нашому суспільстві. І в школі цю віру вчитель повинен підтримувати завжди і в усьому. Справжнім педагогом може вважати себе тільки той, хто в кожному вихованцеві бачить людину в майбутньому» [4: 119].

Про втілення гуманістичних принципів В.О. Сухомлинського у педагогічну практику свідчить діяльність Павлівської середньої школи, в якій виховання здійснювалося без покарань, що стало правилом для всього педагогічного колективу. Вчений переконаний, що виховання несумісне з покараннями учнів. Покарання В.О. Сухомлинський, на відміну від його попередників, розумів набагато глибше, з цього приводу він писав: «У середовищі педагогів можна нерідко почути розмови про заохочення й покарання. А тим часом, найголовніше заохочення й покарання в педагогічній праці – це оцінка» [5: 12].

Учений вважав, що правом користуватися гострим інструментом оцінки має тільки той педагог, що любить дітей. Адже вчитель повинен бути для дитини такою ж дорогою людиною, як мати. Віра школяра у вчителя, взаємна довіра між ними, людяність і доброта – це те, що необхідно вихователеві, те що хочуть бачити діти у своєму наставнику. Одне із провідних якостей вчителя Василь Олександрович вважав людяність, що поєднується з сердечною добротою та мудрою батьківською строгістю.

Здебільшого до сільської школи діти приходять з різною підготовкою, різняться і за соціальним статусом: багаті і бідніші, підготовлені і не підготовлені, уважні й неухайні, неохайні й акуратні. Проте на думку В.О. Сухомлинського, всі єдині в одному, всі діти без винятку приходять у перший клас із щирим бажанням добре вчитися. Гарне людське бажання – добре вчитися – опромінює весь смисл шкільного життя дітей.

Школа, за переконанням ученого, повинна функціонувати для дитини і не забирати у малюків дитячих радощів. Завдання, що ставилися перед учителем, який працює з наймолодшими дітьми, вимагає детального вивчення якостей особистості, її інтелектуальних інтересів та можливостей, уподобань та нахилів шляхом спостереження. Головною метою початкової школи передбачається навчити дитину вчитися, адже саме у цей період, на думку вченого, відбувається становлення людини, проходить її інтенсивний розвиток. У своїх працях Василь Олександрович зазначає: "Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра" [5: 100].

Серед вимог до вчителя і сьогодні надзвичайно актуальними залишаються принципи, за якими вибудовуються відносини між учасниками освітнього процесу, до таких належать: співробітництво, взаємодопомога, вимогливість, дисципліна, відповідальність кожного за всіх і всіх за кожного.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб зробити дитину щасливою, проте якщо в школі їй нудно й погано, якщо вона не відчуває себе здатною, щоб опанувати шкільною наукою, то такі намагання будуть марними. Зробити дитину щасливою – значить насамперед допомогти їй вчитися.

За переконанням В.О Сухомлинського, навчання не дає бажаних результатів, якщо вчитель ставить перед учнем на перше місце мету – вивчити, запам'ятати. При цьому шкода зубріння величезна – вона мимоволі знищує основні ідеї навчального предмета. Вчитель повинен точно розмежувати, що треба запам'ятати на все життя, а що треба тільки зрозуміти й засвоїти без зубріння – у вправах.

Одна із вимог, яку досліджував і перевіряв В.О.Сухомлинський, полягала в тому, що кожний учитель, який би предмет він не викладав, повинен бути викладачем словесності. Слово – це перший крок до думки учня. Велике лихо, вважав Сухомлинський, якщо вихователь не вміє вибирати зі скарбниці мови саме ті слова, які необхідні, щоб знайти шлях до серця дитини. Якщо у процесі виховання норм моралі й моральності ми не викликаємо позитивних емоцій, подібних тим, які з'являються в людини від зустрічі із чимось близьким і дорогим. Слово повинне бути емним, мати глибокий зміст, емоційне забарвлення, воно повинне залишати слід у думках і душі вихованця. Адже якщо слова, нехай навіть найбільш потрібні й гарні про високу мораль, але не викликають емоцій, не хвилюють, то вони так і залишаються порожніми звуками, благими побажаннями. У тому і полягає майстерність вчителя, вихователя, щоб розмова з вихованцем викликала в останнього власні думки, переживання, спонукаючи до активної діяльності [4: 165].

У педагогічній діяльності все важливо: зміст матеріалу, і тон розмови, і час цієї розмови, і зовнішній вигляд учителя, і манери його поведінки. Слово вчителя знаходить відлуння у серцях учнів і стає їх особистим надбанням лише тоді, коли «мудрість вихователя захоплює, одухотворяє вихованців цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, морально-етичних принципів». Діти дуже тонко відчувають фальш слів, якщо вони не відповідають моральному переконанню вихователя. Вони нехтують того, хто намагається видати темне за світле, прикрити похмуре темними словами. Ці думки не втрачають актуальності незважаючи на віддаленість у часі.

Про велике значення взаємостосунків вчителя і учня неодноразово наголошував Василь Олександрович, зокрема він зазначав, що десятки, сотні ниток, що духовно зв'язують учителів й учнів – це ті стежки, які ведуть до людського серця, ця найважливіша умова дружби, товариства вчителя й учнів. Учителя й учнів повинна поєднувати духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з нею можна зрівняти із блуканням у сутінках. "Інтерес підтримується успіхом, до успіху веде інтерес. А без успіху, без радісного переживання перемоги над труднощами немає інтересу, немає розвитку здібностей, немає навчання, немає знання" [4: 26].

Серед різних засобів виховання найціннішими В.О. Сухомлинський вважав виховання красою. Саме звертання до краси, облагородження душі, переживання краси змінює дитину. Педагог спочатку вчить відчувати красу природи, потім красу мистецтва й нарешті підводить вихованців до розуміння вищої краси – краси людини, її праці, вчинків і життя. Ні в чому вчителю не доводиться бути таким терплячим, як у вихованні почуття краси. Виховання почуттів – найважче в роботі педагога, наголошує В.О. Сухомлинський.

Спостереження, досвід В.О. Сухомлинського підтверджують, що вчитель повинен забезпечувати сприятливі умови для створення ситуації успіху, подолання труднощів, постійно підтримуючи дитину. При цьому оцінювати не знання самі по собі й не старанність, а саме просування вперед, цей результат поєднання знань зі старанністю повинне бути радістю, тому що праця, успіх в праці, подолання перешкод у праці, його результат – все це надійні джерела людської радості [3: 127].

Провідним компонентом системи виховання, її стрижнем у сільській школі вважається трудове виховання. У своїй школі В.О. Сухомлинський надавав великого значення трудовому вихованню, його ролі у становленні особистості школяра, у розвитку складної й тонкої сфери почуттів і емоцій. Вагомість трудового виховання у формуванні особистості підтверджують його думки про те, що праця дозволяє найбільше повно і яскраво розкрити природні задатки й схильності дитини. Аналізуючи готовність дитини до трудового життя, потрібно думати не тільки про те, що вона може дати для суспільства, але й про те, що праця дає особисто людині. У кожній дитині дремають задатки якихось здібностей. Ці задатки як порох: щоб запалити, необхідна іскра і в цьому процесі роль вчителя очевидна.

Активізуючи педагогічний колектив, життя Павлівської школи постійно було насичено цікавою, щоденною, багатогранною трудовою діяльністю дітей, у якій досягалися поставлені цілі, розв'язувалися різні виховні завдання: інтелектуальні, моральні, естетичні, з огляду на це праця для вихованця була особистісно значущою справою, піднесеною моральністю, красою і творчістю.

Сутність всебічного розвитку особистості В.О. Сухомлинський розглядав у тісному нерозривному зв'язку трудового виховання з іншими складовими цілісної виховної системи – морального, естетичного, інтелектуального, фізичного та ін.

Тільки висококваліфікований, творчий, талановитий вчитель, який добре обізнаний із педагогічною системою В.О.Сухомлинського, може забезпечити умови для генералізації цікавих ідей, навколо яких вибудовується захоплююча діяльність учнів, створити динамічну систему взаємозв'язків з оточенням, що сприяє поглибленню знань, розширенню світогляду, розвитку інтелектуальних здібностей дитини її соціального досвіду.

Отже, інтерес до творчості В.О. Сухомлинського з кожним роком зростає з боку світової наукової й педагогічної громадськості як у нашій країні, так і за рубежом. Розроблена ним педагогічна система та роль вчителя як суб'єкта цієї системи не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями й положеннями, але й здійснила вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Директор школи – 2002. – № 1. – С. 5–15.
2. Сухомлинський В.А. Не только умом, но и сердцем. – М.: Педагогика, 1986.
3. Сухомлинський В.А. О воспитании. – М.: Педагогика, 1979.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані педагогічні твори. – Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, 1974.